

TÜRKİYE'DEN GÖÇÜN TÜRKİYE-
(FEDERAL) ALMANYA İLİŞKİLERİNE
ETKİSİ (1961-2000)

Duygu DAĞ

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Katkılarıyla hazırlanmıştır

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayınlayıcısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

TÜRKİYE'DEN GÖÇÜN TÜRKİYE-(FEDERAL) ALMANYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ (1961-2000)

Duygu DAĞ

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni: Gamze Uçak

ISBN No: 978-605-7877-52-9

Mart 2020, Siyasal Kitabevi, Ankara

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

Baskı

Tarcan Matbaacılık Yayın. San.

Sertifika No: 25744

İvedik köy mah. İvedik cad. No: 417/ A

Yenimahalle/ANKARA Tel: (0312) 384 34 35

Dağıtım:

Siyasal Yayın Dağıtım

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx

Faks: 0 (312) 419 16 11

TÜRKİYE'DEN GÖÇÜN TÜRKİYE-
(FEDERAL) ALMANYA İLİŞKİLERİNE
ETKİSİ (1961-2000)

Duygu DAĞ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	5

BİRİNCİ BÖLÜM

1961- 1973 DÖNEMİ TÜRKİYE-(FEDERAL) ALMANYA İLİŞKİLERİ 17

1.1. 1945 Sonrası Uluslararası Konjonktürün Türkiye ve Almanya'ya Yansımaları	17
1.2. Türkiye: İşgücü Göçünün İç Dinamikleri	22
1.3. Almanya: İşgücü Göçünün İç Dinamikleri	31
1.4. Türkiye'den (F.) Almanya'ya İşgücü Göçü	47

İKİNCİ BÖLÜM

1973-1989 DÖNEMİ TÜRKİYE- (FEDERAL) ALMANYA İLİŞKİLERİ 61

2.1 1973 Dünya Petrol Krizi'nin (F.) Almanya ve Türkiye'ye Yansımaları.....	61
2.1.1 İşçi Alımının Durdurulması: Misafir İşçilikten Göçmenliğe Doğru	71
2.2 12 Eylül Darbesi ve Türkiye	74
2.2.1 1980 Darbesi Dönemi Türkiye-(F.) Almanya İlişkileri	77
2.2.2 Siyasi ve Ekonomik İlişkiler	79
2.2.3 (F.) Almanya'ya Siyasi Göç	83
2.3 Askeri Rejim Sonrası Türkiye-(F.) Almanya İlişkileri	88
2.3.1 Geri Dönüşü Teşvik Yasası'nın Uygulanması ve Sonuçları	92
2.3.2 Avrupa Toplulukları Çerçevesinde İlişkiler	95
2.3.3 (F.) Almanya'daki Türkiyeli Göçmenlerin Örgütlenmeleri	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1989- 2000 TÜRKİYE- ALMANYA İLİŞKİLERİ.....	109
3.1 1989 Sonrası Uluslararası Ortam ve Almanya ile Türkiye'ye Yansımaları.....	109
3.2 Birleşme Sonrası Türkiye-Almanya İlişkileri.....	116
3.2.1 Yabancı Düşmanlığı, Irkçılık, Entegrasyon ve Diasporalaşma Gölgesinde İlişkiler	117
3.2.2 Almanya'da "Kürt Sorunu"	121
3.3 Avrupa Birliği Çerçevesinde İlişkiler	127
3.4 Vatandaşlık Yasası'nın Reformu	131
SONUÇ	137
KAYNAKÇA	153

TABLolar

Tablo-1: “Türkiye ile Avrupa Ülkeleri Arasında İmzalanan İkili İşgücü Anlaşmaları”	49
Tablo-2: “Yurtdışına Gönderilen İşçilerin Yıllara ve Ülkelere Göre Dağılımı”	55
Tablo-3: “Yıllara Göre (F.) Almanya’daki Türk Vatandaşlarının Sayısı”	56
Tablo-4: (F.) Almanya’nın ve Fransa’nın Türkiye’ye Ekonomik Yardımı (1980-1984)”	82
Tablo-5: “Yıllara Göre (F.) Almanya’daki Türk Vatandaşlarının Sığınma İstekleri”	85
Tablo-6: “(F.) Almanya’daki Dini (Sünni) Örgütlenmeler”	102
Tablo-7: “(F.) Almanya’daki Türkiyeli Göçmenlerin Diğer Örgütleri”	107
Tablo-8: “1982-2000 Yılları Arası Türk Vatandaşlarının Alman Vatandaşlığına Geçişleri”	134

KISALTMALALAR

AABF:	Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu
AAET:	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ADÜTDF:	Avrupa Demokratik Ülkücü Türk Dernekleri Federasyonu
AET:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AfD:	Almanya için Alternatif- Alternative für Deutschland
AKÇT:	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AKP:	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP:	Anavatan Partisi
AP:	Adalet Partisi
AT:	Avrupa Toplulukları
ATİB:	Avrupa Türk İslam Birliği
BND:	Almanya Federal Haber Alma Servisi- Bundesnachrichtendienst
BM:	Birleşmiş Milletler
Bpb:	Bundeszentrale für Politische Bildung
CDDRL:	Center on Democracy Development and the Rule of Law
CDU:	Almanya Hristiyan Demokrat Birliği-Christlich-Demokratische Union Deutschlands
CEM Vakfı:	Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi

COMECON:	Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi- Council for Mutual Economic Assistance
CSU:	Hristiyan Sosyal Birliği Bavyera- Christlich- Soziale Union in Bayern
DBD:	Almanya Demokratik Köylü Partisi- Demokratische Bauernpartei Deutschlands
DeP:	Alman Partisi- Deutsche Partei
DFD:	Demokratik Kadın Birliği- Demokratischer Frauenbund Deutschlands
DİSK:	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DİTİB:	Diyanet İşleri Türk İslam Birliği
DM:	Alman Markı- Deutsche Mark
DP:	Demokrat Parti
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
DSF:	Alman- Sovyet Dostluk Topluluğu- Gesellschaft für Deutsch- Sowjetische Freundschaft
(F.) Almanya:	Federal Almanya
FES:	Friedrich- Ebert- Stiftung
FDJ:	Özgür Alman Gençliği- Freie Deutsche Jugend
FDP:	Hür Demokrat Partisi- Freie Demokratische Partei
FİDEF:	(F.) Almanya İşçi Dernekleri Federasyonu
GAV:	Göç Araştırmaları Vakfı
GSMH:	Gayri Safi Milli Hâsıla
H.Ü.:	Hacettepe Üniversitesi
IGMG:	İslam Toplumu Milli Görüş
ILO:	Uluslararası Çalışma Örgütü- International Labour Organization
IMF:	Uluslararası Para Fonu – International Monetary Fund
IOM:	Uluslararası Göç Örgütü, International Organization for Migration
İCCB:	İslami Cemaat ve Cemiyetler Birliği

İİBK:	İş ve İşçi Bulma Kurumu
İKMB:	İslam Kültür Merkezleri Birliği
KAS:	Konrad Adenauer Stiftung
KİT:	Kamu İktisadi Teşebbüsler
Kominform:	Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu- Communist Information Bureau
KOMKAR:	Kürdistan (İşçi) Dernekleri Federasyonu- Yekitiya Komelen Kurdistan
LDPD:	Almanya Liberal Demokrat Partisi -Liberal- Demokratische Partei Deutschlands
LEMO:	Lebendiges Museum Online
MBK:	Milli Birlik Komitesi
MHP:	Milliyetçi Hareket Partisi
MİNERVADERGİ:	İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğrenci Bülteni
MİReKoç:	Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi
MİSK:	Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
MNP:	Milli Nizam Partisi
MSP:	Milli Selamet Partisi
NATO:	Kuzey Atlantik Paktı Örgütü- North Atlantic Tre- aty Organization
NDPD:	Almanya Milli- Demokratik Partisi- National- Demokratische Partei Deutschlands
NSDAP:	Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi- Nationalso- zialistische Deutsche Arbeiterpartei
OAPEC:	Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri- Organization of Arap Petroleum Exporting Countries
OECD:	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü- Organisa- tion for Economic Co-operation and Develop- ment
PEGIDA:	Batı'nın İslamlaşmasına karşı Vatansaver Avrupa- lılar- Patriotiche Europäer gegen die Islamisie- rung des Abendlandes

pbnetz:	Das Politische Bildungsnetz
PKK:	Kürdistan İşçi Partisi- Partiya Karkeren Kurdistan
SBF:	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SEATO:	Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü- South East Asia Treaty Organization
SED:	Almanya Sosyalist Birlik Partisi-Sozialistische Einheitspartei Deutschlands
SETA:	Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Araştırmaları Vakfı
SPD:	Almanya Sosyal Demokrat Partisi- Sozialdemokratische Partei Deutschlands
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Stasi:	Doğu Almanya Devlet Güvenlik Bakanlığı- Ministerium für Staatssicherheit
SWP:	Stiftung Wirtschaft und Politik
SWR2:	Südwestrundfunk 2
T.C.:	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKDB:	Türk İslam Kültür Dernekleri Birliği
TSK:	Türk Silahlı Kuvvetleri
TUİÇ Akademi:	Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Akademi
TÜSİAD:	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
YTB:	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

ÖNSÖZ

Doğma büyüme Berlinli olarak, Türk-Alman ilişkileri her zaman en önemli ilgi alanlarımdan biri olmuştur. Hem Almanya'da, hem de Türkiye'de yaşamış olmanın avantajlarını da kullanarak, bu kişisel ilgimi akademik alana taşıyıp, 2017-2019 yılları arasında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezimi yazdım. Bu süre boyunca, kızım Asya sayesinde bir yandan annelik duygusuyla tanışırken, diğer yandan akademik bir çalışma ortaya koyma çabası içine girdim ve emeğin, zamanın ne kadar kıymetli olduğunu daha iyi anladım. Tez danışmanım Prof. Dr. Erel Tellal'ın önerisi ve Friedrich-Ebert-Stiftung'un desteğiyle, bu çalışmayı bir kitap haline getirerek, Türk- Alman ilişkilerine ilgisi olan geniş bir kitleye ulaşmaya çalıştık.

Bu zaman zarfında benden desteklerini esirgemeyen başta ailem ve dostlarıma teşekkür etmek isterim. Ayrıca değerli Hocam Erel Tellal olmak üzere, Friedrich- Ebert- Stiftung'un Ankara Temsilcisi Pınar Ecevitoğlu'nun, bu çalışmanın konusunu oluştururken ufkumu açan Gülay Toksöz ile Ercüment Çelik'in ve her zaman fikir alışverişi yapmış olduğum Gökhan Erdem ve Ahmet Akçam'ın desteklerini unutamam. Yine hiç kuşkusuz bana dünyaya daha geniş açıdan bakmayı ve her koşulda sorgulamayı öğreten sevgili Mülkiye Hocalarımın katkıları büyüktür.

Bu kitabın Türk-Alman ilişkileriyle ilgilenen herkese yardımcı olması umuduyla,

Duygu Dağ
Ankara, 2020

Almanya uluslararası sistemin en önemli devletlerinden biridir. Birliğini kurduğu 1871'den günümüze dünya gelişmelerine damgasını vurmuştur. 19. yüzyılda kurulan "Avrupa Uyumu"nu sarsarak 20. yüzyılda yaşanan iki dünya savaşının tetikleyicisi olmuştur. Avrupa'nın merkezindeki "ağırlık noktası" iki kutuplu sistemde ikiye bölünerek dengelenmeye çalışılmıştır. Berlin Duvarı Soğuk Savaş'ın simgesi olmuştur. Duvarın yıkılışı ve iki Almanya'nın birleşmesiyle Avrupa Birliği'ni bambaşka bir yapıya büründürmüştür.

Almanya, Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye'si için de özel bir önem taşımaktadır. II. Wilhelm ve II. Abdülhamid arasında kurulan "özel" ilişkiler İttihat ve Terakki tarafından ileri boyuta taşınmıştır. İki imparatorluk Birinci Dünya Savaşı'nda kader ortaklığı yapmış ve yenilmişlerdir. Ardından kurulan iki cumhuriyet farklı yönlerde evrilmiştir. Weimar Cumhuriyeti Hitler iktidarına yol açarken, Türkiye "status quo"cu politika izlemiştir. Hitler'den kaçan akademisyenler Türkiye'deki üniversitelerin kuruluşunda gözardı edilemeyecek katkılar sunmuştur. Savaşın ardından Türkiye Federal Almanya'yla yakın ilişkiler kurarken, karşı bloktaki Demokratik Almanya'ya mesafeli bir duruş sergilemiştir.

1960'larda başlayan işçi göçü Türkiye ile Federal Almanya arasındaki ilişkilere yeni bir boyut kazandırmıştır. Türkiye'den giden işçiler burayı "acı vatan" olarak benimsemişler ve orada kalmışlardır. Bu çalışmanın amacı uluslararası sistemdeki değişiklikler çerçevesinde (Federal) Almanya'ya göçün ikili ilişkilere etkisindeki dönüşümün saptanmasıdır. İlk dönemde işçi göçü ikili ilişkilerin gelişmesinde son derece olumlu etki yapmıştır. 1970'lerle birlikte göç dalgasının siyasi boyutu öne çıkmaya başlamıştır. Geçici olarak tasarlanan göçün kalıcı olduğu gerçeğinin ortaya çıkmasıyla "dönüş" yolları aranmıştır. Almanyanın birleşmesi gerek Avrupa Birliği'nin izleğinde gerekse ikili ilişkilerde köklü dönüşüme yol

açmıştır. Çalışmanın temel iddiası bu dönüşümü saptamak ve değerlendirmektir.

Türkçe'nin yanı sıra Almanca ve İngilizce literatüre hâkim olan bu çalışma, bundan sonra yapılacaklara kaynak olacak niteliktedir.

Prof. Dr. Erel Tellal
Ankara, 2020

GİRİŞ

Bu kitabın amacı Türkiye'den (F.) Almanya'ya göçün 1961-2000 dönemi için iki ülke ilişkilerine etkilerini kapsamlı bir biçimde analiz etmektir. Çalışmanın hareket noktası, Soğuk Savaş ortamında 30 Ekim 1961 tarihli işgücü anlaşması yoluyla yoğunluk kazanan Türkiye-(F.) Almanya ilişkilerinin, nasıl bir gelişme izlediğini ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, özellikle 9 Kasım 1989 tarihinde Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra ne tür bir yola girdiğini tespit etmektir. Türkiye'nin Batılı devletlerle olan ilişkilerinde, tarihsel bakımdan Almanya ile sürdürülen ilişkilerin her zaman özel bir yere sahip olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Türk-Alman ilişkileri, köklü bir geçmişe sahiptir ve Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. 19. yüzyılın başında bozulmuş olan Osmanlı ordusunu modernleştirmek ve disiplinini sağlamak amacıyla, II. Abdülhamid döneminden başlayarak Alman askeri heyetler Osmanlı topraklarına gönderilmişlerdir.¹ Bununla beraber, Türk subayları da Almanya'ya eğitim görmek için gitmişlerdir. Ticari ilişkiler anlamında da 1840 ve 1862

¹ Örneğin 14 Temmuz 1880 tarihli sözleşme kapsamında, Alman asker ve sivil uzmanları kadrosuna dâhil etmeyi kabul etmiştir ve kendilerine yüksek ücret ödemeyi garanti etmiştir, bkz. İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, 10. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008, s. 86, ve 11 Nisan 1882'de dört Alman subayı Osmanlı İmparatorluğu'na getirilmiştir, bkz. Ortaylı, **a.g.y.**, s. 105-106, Yavuz Özgüldür, "Yüzbaşı Helmut von Moltke'den Müşir Liman von Sanders'e Osmanlı Ordusunda Alman Askerleri", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 4, 1993, s. 301.

yılları arasında Gümrük Birliği'ne bağlı bulunan Alman devletleriyle çeşitli ticaret anlaşmaları yapılmıştır. 1890 tarihli Osmanlı- Alman İmparatorluğu Ticaret Anlaşması kapsamında, önceki anlaşmalarda tanınmış olan ticari imtiyazlar Almanya lehine daha da genişletilmiştir.² Ayrıca Almanlara demiryolu inşasında da çeşitli imtiyazlar tanınmıştır.³ Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri, iktisadi ve siyasi anlamda Alman nüfuzunun altına girdiğini söylemek mümkündür. İstanbul'da ve Anadolu'nun birçok kentinde bilhassa Bağdat demiryolu etrafında Alman okulları, hastaneler ve yetimhaneler gibi sosyal ve kültürel kuruluşlar faaliyete başlamıştır.⁴ Nasyonal Sosyalizm döneminde de birçok bilim insanı ve entelektüel Türkiye'ye sığınarak, yeni kurulan Cumhuriyetin üniversite sisteminin reformunda, tıp, hukuk ve şehircilik gibi birçok alanlarda katkıları olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda da Türk-Alman ticari ilişkileri bakımından krom meselesi önemli konulardan birisidir.⁵ Yer altı kaynakları bakımından dışa bağımlı olan Almanya, Türk kromuna ihtiyaç duymuştur. Türkiye fiilen savaşa girmemiş olmakla beraber, Almanya'ya krom tedarik etmiştir.⁶ Ayrıca

² Önder Deniz, "Osmanlı- Alman Ticari İlişkilerinin Niteliksel Analizi: 1890 Ticaret Anlaşmasının Öncesi ve Sonrası", *The Journal of Academic Social Sciences*, Türkçe, Sayı: 30, 2014, s. 337.

³ Daha detaylı bilgi için bkz. Ortaylı, *a.g.y.*, s. 140-143.

⁴ Her ne kadar Alman nüfuzu altına girilmiş olsa da, esas itibarıyla Alman kültürüyle bağdaştırılan edebiyat, felsefe ve biliminin ülkeye gelmediğini, yalnızca yüzeysel anlamda bir Alman etkisinden bahsetmek yanlış olacaktır. bkz. *a.g.y.*, s. 90-91.

⁵ Krom madeni savaş sanayisi için önemli bir hammadettir. Türkiye'de krom rezervlerinin önemli oranda bulunması dolayısıyla büyük güçler özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına yakın tarihlerde bu değerli madeni elde etmek için mücadele vermeye başlamışlardır, bkz. Murat Önsöy, "1939-1944 İngiliz Alman İktisadi Harbi: Türk Kromu Üzerine Pazarlıklar", *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 1, 2012, s.93.

⁶ Türkiye ve Almanya arasında imzalanan Ticaret Anlaşmasının 31 Ağustos 1939 tarihinde bitmesi nedeniyle iki hükümet müzakere sürecine girmiş-

1950'li yıllardan başlayarak Türkiye ve (F.) Almanya arasında bireysel ilişkiler ve özel araçlar düzeyinde bir işgücü göçü süreci söz konusu olmuştur.

Ancak Uluslararası İlişkiler disiplinine damgasını vuran Soğuk Savaş yılları, Türkiye ve (F.) Almanya ilişkilerinde yeni bir evreye girildiğinin habercisi olmuştur. 13 Ağustos 1961 tarihinde inşa edilen Berlin Duvarı ile beraber Almanya Doğu-Batı çatışmasının simgesi haline gelmekle kalmamış, aynı zamanda uluslararası işgücü göçü açısından da önem kazanmıştır. Berlin Duvarı'nın inşasıyla, Doğu Almanya'dan Batı'ya kaçan genç işgücü potansiyelinin önü tamamen kapatılmıştır. Bu sebeple de kalkınmasını sağlamak ve işgücü piyasasındaki eksikliği kapatmak üzere daha fazla yabancı işgücüne ihtiyaç duyulmuştur. Bu süreçte başta Türkiye olmak üzere Akdeniz ülkeleriyle işgücü anlaşmaları imzalanmıştır.⁷ 1961 yılından sonra Türkiye-(F.) Almanya ilişkileri yoğunluk kazanarak siyasal, ekonomik, hukuksal ve sosyo-kültürel etkilere yol açmıştır. Türkiye- (F.) Almanya ilişkilerinde, hiç kuşkusuz 1961 sonrası dönem yeni bir başlangıcı simgelemiştir. Tarihsel anlamda yakın ilişkilerin bulunması, işgücü göçü ve berabe-

tir. Minimum krom satışı konusunda karşılıklı bir anlaşmaya varılmadığı için, Türkiye anlaşmanın uzatılmasını kabul etmemiştir. Müttefik devletler bu durumdan istifade ederek Türk kromunun Nazi Almanya'sı tarafından satın alınmasının önüne geçmek için girişimlerde bulunmuşlardır. Fransa ile İngiltere Türkiye ile bir anlaşmaya vararak, iki yıl boyunca tüm kromun kendilerine tedarik edilmesini sağlamışlardır. Savaş esnasında Almanya'nın krom stokunun tükenmesi riski ile yüz yüze gelmesiyle, tekrar Türkiye ile pazarlık yapılmaya başlanmıştır. Sonuçta Ekim 1941'de Clodius Anlaşması ile Almanya'ya tekrar Türk kromu satılmaya başlanmıştır, daha fazla bilgi için bkz. Baskın Oran der., **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt: I, 14. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 425.

⁷ (F.) Almanya ile Fas (1963), Portekiz (1964), Tunus (1965) ve Yugoslavya (1968) arasında işgücü anlaşmaları imzalanmıştır, bkz. Stefan Luft, "Die Anwerbung türkischer Arbeitnehmer und ihre Folgen," **Bpb**, 5 Ağustos 2014, <http://www.bpb.de/internationales/europa/tuerkei/184981/gastarbeit>, (28.12.2018).

rinde getirdiği aile birleşimleri ile siyasi g sonrası ilişkilerin nasıl şekilleneceği sorunsalını da beraberinde getirmiştir. Nitekim g vasıtasıyla yoğunlaşan ilişkilerin bozulabileceği kamuoyunda bir tartişma konusu olmuştur. Günümüze geldiğinde ise artık Türkiye kökenlilerin Alman toplumunun bir parçası olmakla beraber, “modern diasporalar” oluşturarak, ikili ilişkilerin belirleyici aktörleri haline geldiklerinin altını çizmek gerekmektedir.

G sürecine dair kuramsal betimlemeler birçok disiplin tarafından yapılmaktadır. Bu kapsamda İktisat, Siyaset Bilimi, Sosyoloji ve Coğrafya kapsamında analizler yapılmaya çalışılmaktadır.⁸ Her ne kadar g olgusu insanlık tarihi kadar eskiye dayansa da, g kuramları ile ilgili çalışmaların yeni sayılabileceğini söylemek mümkündür. Ravenstein’in 1880’li yıllarda “G Kanunları” (*The Laws of Migration*) kuramı önem arz etmektedir. Bu bilimsel çalışma sonraki çalışmalar için bir öncü olmuştur.⁹ Ravenstein g ile kentleşme, gn sanayileşme ile olan ilişkisi 19. yüzyılın İngiltere’si göz önünde bulunduurularak toplamda yedi tane g kanunu sıralamıştır. Bu bağlamda örneğin g ve mesafe, gn cinsiyet üzerinde etkisi, g zincirleri konuları ele alınmıştır. Ravenstein kişilerin uzak mesafeden ziyade, göç etmek için daha yakın bir mesafeyi tercih ettiklerini ileri sürülmüştür.¹⁰ Sanayileşme sonrası İngiltere’sinden yola çıkarak, g anlamında sınırlı bir perspektif sunan Ravenstein’in “G Kanunları” (*The Laws of Migration*) modern koşullarda gn dinamiklerini açıklamak bağlamında yetersiz kalsa da, g kuram ve modellerine bir

⁸ Wijitapure Wimalaratana, “International Migration and Migration Theories,” **Social Affairs**, Cilt:1, Sayı: 5, 2016, s.14.

⁹ Savaş ağlayan, “ G Kuramları, G ve Göçmen İlişkisi,” **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)**, Sayı: 17, 2006, s. 71.

¹⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Ernst Georg Ravenstein, “The Laws of Migration,” **Journal of the Statistical Society of London**, Cilt: 48, Sayı:2, 1885, s. 196-199.

zemin oluşturmuştur.¹¹ Göç kuramlarına dair birçok çalışma bulunmaktadır. Esas olarak göçün odak noktalarına göre temel bir ayırım yapılabilmektedir. “Mikro- düzeyde (*Micro-Level*)”, “Makro-düzeyde (*Macro-Level*)” ve “Ara- düzeyde (*Meso-Level*)” bir sınıflandırmadan bahsetmek mümkündür. “Mikro- düzeyde”, bireysel yarar ön planda tutulmaktadır. Bireyler rasyonel davranarak, maliyet ve kâr hesabı yaptıktan sonra, göç etmeleri sonucunda elde edecekleri kazançlarını göz önünde bulundurarak, göç etmeye karar vermektedirler.¹² Burada Neoklasik “Mikro- düzeydeki” kuramının teorileri yer almaktadır. “İtme-Çekme Kuramı”, “Davranışsal Karar Verme Modelleri” temel teoriler olarak karşımıza çıkmaktadır. “Makro-düzeydeki” kuramlarda buna karşılık bir ülke içindeki ekonomik, siyasi ve demografik durum belirleyicidir. Bununla birlikte, küresel ekonomik değişiklikler, yasalar ve göç politikaları¹³, ekonomik koşullar (işsizlik, düşük maaşlar vb.) doğrudan göçe sebebiyet vermektedir.¹⁴ Bu perspektifte Neoklasik “Makro” kuramının teorileri esas alınmaktadır. “Dünya Sistemleri Teorisi”, bunun en bilindik örneği olarak gösterilebilir. Bu teoride, merkez- çevre ülkeleri arasındaki ilişki temel alınarak, kapitalizmin kendini sürdürebilmesi için, ekonomik bağımlılık ilişkisi ortaya çıkararak, bu bağımlılık ilişkisinin göç ile sonuçlandığı savunulmaktadır.¹⁵ “Makro ve Mikro-düzyey” teorilerini birleştiren “Ara-düzyey” (*Meso-Level*) teorilerde ise kolektif/sosyal ağlar göçe sebebiyet vermektedir. “Makro-

¹¹ Çağlayan, a.g.y., s. 71.

¹² Nermin Abadan Unat, **Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus- Ötesi Yurttaşlığa**, 3. Baskı, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.54.

¹³ Barbara Kalinowska, Magdalena Knapinska, “ Riewiev of Chosen Migration Theories,” **Economics and Competition Policy**, Cilt: 10, Sayı:14, 2009, s. 46.

¹⁴ Christina Boswell, “Adressing the Causes of Migratory and Refugee Movements: The Role of the European Union,” **The UN Refugee Agency**, Sayı: 73, 2002, s. 3.

¹⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Carlos A. Martinez- Vela, “ World Systems Theory,” **ESD.83**, 2001, s. 1-5.

düzeydeki” koşullar, bireysel karar verme dinamiklerine etki etmektedir. Burada topluluk bilinci ve sosyal ilişkiler göç olgusuna yol açmaktadır.¹⁶ Daha açık bir ifadeyle, sosyal bağlar ve topluluk ile olan ilişkiler göç hususunda karar verilmesi noktasında belirleyici etkenler olarak ele alınmaktadır.¹⁷ 1950’li yıllardan itibaren, göç kuramları literatüründe bir değişim meydana gelmiştir. Kuramlar “mekanik” anlamda ele alınmak yerine, “çok boyutlu” bir perspektifle ele alınmaya başlanmıştır. Lewis’in “Kalkınma Modeli” aracılığıyla örneğin, göçe yol açan dinamiklerde arz ve talep hususunun öneme vurgu yapılarak, kent ve tarım sektörü arasında farklara dikkat çekilmiştir. 1970 ve 1980’li yıllarda ise “Harris-Todaro Modeli” aracılığıyla, kırdan kente göç hareketleri analiz edilerek, göç akımları teorik bağlamda açıklanmaya çalışılmıştır. Önceki bilimsel çalışmalar göç sürecini bir dengede buluşturma gayreti içindeyken ve keskin olarak “Mikro-Makro- düzey” ayırımına dayanırken, 1980’li yıllardan itibaren bu iki bakış açısını birleştirme çabası içine girilmiştir. Modern göç literatüründe ise disiplinlerarası bir yaklaşımdan yola çıkarak, metot ve analiz aşamasında İktisat, Siyaset Bilimi, Sosyoloji ve Coğrafyadan faydalanılmaktadır.¹⁸ Bu kitabın hedefi “ekonomik düzeyde” yoğunlaşan Türkiye-(F.) Almanya ilişkilerinin uluslararası konjonktürün etkisiyle, nasıl dönüştüğünü ortaya koymaktır. Bu nedenle, bu kitapta göç kuramlarının detayına girilmeyecektir. Fakat uluslararası emek göçüne yol açan nedenleri tek bir kuram çerçevesinde açıklamak mümkün değildir. Bu nedenle, bu çalışmada tek bir göç kuramının tercih edilmesinden ziyade, bu kuramların birbirini tamamladığını

¹⁶ Jessica Hagen- Zanker, “ Why do People Migrate? A Review of the Theoretical Literature,” **Munich Personal RePEc Archive**, Sayı: 28197, 2008, s.21.

¹⁷ Kalinowska, Knapinska, a.g.y.

¹⁸ A.g.y., s. 53.

ve uygun koşullar altında birlikte var olabileceklerini varsayarak, daha geniş bir bakış açısı benimsemiştir.¹⁹

Türkiye'den (F.) Almanya'ya gerçekleşen işgücü göçü geçmişte kalsa da, yol açtığı siyasal, ekonomik, hukuksal ve sosyo-kültürel etkiler itibariyle gündem konusu olmayı sürdürmektedir. Çalışmanın konusu seçilirken, yürütülen araştırmada, birçok bilimsel çalışmanın "Türkiye'den (F.) Almanya'ya göç" meselesi üzerine odaklandığı saptanmıştır. Bu kapsamda çeşitli alanlarda bu konu üzerine çalışmalar yürütülmüştür, halen de yürütülmektedir.²⁰ Fakat göze çarpan husus, Türk-Alman ilişkilerini kapsayan çalışmalarının odak noktalarının sınırlı bir mahiyete sahip olduklarıdır. Genellikle Osmanlı İmparatorluğu, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı ve Nasional Sosyalizm esnasında ilişkiler ele alınmaktadır.²¹ Diğer

¹⁹ Abadan Unat (2017), a.g.y., s. 68.

²⁰ Esasen bu çalışma bir Yüksek Lisans Tezi olması nedeniyle, akademik çalışma olarak diğer Yüksek Lisans Tezlerine gönderme yapılmıştır, bkz. Ebru Baran, **Almanya'da Yaşayan Türk Nüfusun Yaşadığı Mekân ile Etkileşimi: Berlin Kreuzberg Örneği**, Yüksek Lisans Tezi (Tez Danışmanı Mehmet Ali Yüzer), İstanbul (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Disiplinlerarası Anabilim Dalı Kentsel Tasarım Programı), 2013, Levent Şahin, **Uluslararası İşgücü Akımlarının Ekonomik Etkileri: Türk İşgücü Göçü**, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Ali Şen), Malatya, (İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı), 2008, Hüseyin Boz, **Etnik Girişimcilik: Almanya'da Faaliyet Gösteren Türk Kökenli Girişimciler Üzerine bir Araştırma**, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Ferda Erdem), Antalya, (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı), 2007, İlyas Suvağci, **Almanya'ya Göçün Almanya'daki Türk Yazarların Hikâyelerine Yansıması (1961-2001)**, Doktora Tezi, (Tez Danışmanı: Mustafa Uğurlu Arslan), Diyarbakır, (Dicle Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı), 2018.

²¹ Bkz. Erhan Berat Fındıklı, **XIX. Yüzyılda Almanya ve Almanya-Osmanlı İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi (Tez Danışmanı: Ümit Meriç Yazan), İstanbul, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü), 1999, Yavuz Özgüldür, **1923-1945 Dönemi Türk-Alman İlişkileri**, Doktora Tezi, (Tez Danışmanı: Oral Sander), Ankara, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı), 1991, Faruk Hakan Bingün, **Nazi Almanyası'ndan Kaçarak Türkiye'ye Sığınan Alman Bilim Adamı**

çalışmalar 2000 sonrası ikili ilişkileri analize tabi tutmaktadır. Bu çalışmaların referans noktaları Avrupa Birliği (AB), kimlik tartışmaları ve entegrasyon kapsamında Türkiye-(F.) Almanya ilişkileridir.²²

Yapılan araştırmada Türkiye'den (F.) Almanya'ya göç süreci ile ilgili önceki bilimsel çalışmaların, kuramsal bir çerçe-

ve **Sanatçıları**, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Türkkaya Ataöv), Ankara, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı), 1990, Sabit Dokuyan, **İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk-Alman İlişkileri ve bu sürece Milliyetçi- Turancı Görüşlerin Etkileri**, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Ayhan Öztürk), Kayseri, (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarih Anabilim Dalı), 2009, İdris Kılıçaslan, **Cumhuriyet ve Tan Gazetelerine göre Türk-Alman İlişkileri: 1933-1945**, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Mustafa Ekincikli), Ankara, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı), 2015.

- ²² Bkz. Erhan Kılıçaslan, **Almanya'daki Türklerin Türk-Alman İlişkileri Açısından Önemi ve Türk Nüfusunun Etkinliğinin Artırılmasına Yönelik Alınabilecek Tedbirler**, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: İsmail Bircan), Ankara, (Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı), 2006, Fatma Kandaz, **Avrupa Birliği Kapsamında Türkiye-Almanya İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi (Tez Danışmanı: Şener Akyol), İstanbul, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı), 2006, Elif Kömürcü, **Almanya'da Yaşayan Türk Göçmenlerin Sosyo-Kültürel Sorunları: Bir Entegrasyon Çalışması**, Yüksek Lisans Tezi (Tez Danışmanı: Yasemin Özkan), Ankara (Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ev Ekonomisi Anabilim Dalı), 2011, Aysel Önem, **Germany's Main Political Parties' Stances Towards Turkey in the Context of EU Enlargement**, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Atilla Eralp), Ankara, (Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Çalışmaları Bölümü), 2013, Nevvare İlike Tanverdi- Dernaç, **Immigration Politics in Germany Civil Society and Problems on Immigrants**, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Nedret Kuran Burçoğlu), İstanbul, (Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı), 2005, Zeynep Selen Artan, **From Village Turks to Euro Turks: Turkish State's Perceptions of Turkish Migrants in Europe**, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Kemal Kirişçi, Dilek Çınar), İstanbul, (Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı), 2009.

veden yola çıkarak savlarını ortaya attıkları tespit edilmiştir. Çalışmaların ilerleyen bölümlerinde tarihsel bir anlatım ele alınarak, Türkiye’den yönelen göçün evreleri anlatıldıktan sonra, günümüz itibarıyla Türkiyeli göçmenlerin Türkiye-Almanya ilişkilerinde ne tür bir öneme sahip oldukları analiz edilmektedir. Bunun dışında entegrasyon, vatandaşlık ve girişimcilik kapsamında değerlendirmeler yapılarak, Alman toplumunda, sosyal mobilizasyonun, sağlanıp sağlanmadığı ele alınmaktadır. Ayrıca “İslam’ın” toplumsal uyum sürecindeki önemi, 11 Eylül 2001 sonrası Batı medeniyetinin Müslüman göçmenlere yönelik bakış açısı da konular arasındadır. Çalışmalar genellikle şu temel savı ileri sürmektedirler: Türk diasporası, siyasal, hukuki ve sosyo-ekonomik düzeyde belirleyici bir aktör olmaya başlamış, bu aşamada elde edilen başarılar istatistiksel verilere dayandırılarak sunulmuştur.

Bu kitabın temel varsayımı Türkiye-(F.) Almanya ilişkilerinin dönüşümü konusunda uluslararası konjonktürün belirleyici bir etkiye sahip olduğudur. Bu nedenle çalışmanın kurgusu bu varsayım etrafında şekillenmiştir. Kitabın konusu seçilirken, Uluslararası İlişkiler alanına katkıda bulunabilecek bir çalışma ortaya konulması hedeflenmiştir. Çalışmanın konusu oluşturulurken, diğer bilimsel çalışmalar göz önünde bulundurularak, farklı bir bakış açısıyla olaya yaklaşılacak istenmiştir. Kitabın önemi şudur: Diğer Batılı devletlerle Türkiye’nin ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda Almanya ayrı bir yere sahip olmuştur. Bu özel ilişkilerin boyutu incelenmeye değer görülmüştür. Kitabın kapsamında olan 1961, 1973 ve 1989 yılları ikili ilişkilerin dönüşüme uğramalarında temel tarihleri simgelemektedir. 1961 Berlin Duvarı’nın inşası sonrası, (F.) Almanya’nın 1950’li yıllarda başta İtalya olmak üzere, Akdeniz ülkeleriyle imzaladığı ikili anlaşmaların yetersiz kalması ve Doğu Almanya’dan kaçan genç işgücü potansiyelinin Berlin Duvarı’nın inşasıyla önünün kesilmesi sonucu Türkiye ile işgücü anlaşması sağlanmıştır. İkili ilişkiler, ilerle-

yen dönemde, 1962'deki Küba Krizi²³ sonrası, Soğuk Savaş'ın yumuşama dönemine (*detant*) girmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Uluslararası kapitalist sisteme damgasını vuran 1973 tarihli Birinci Petrol Krizi'nin etkisiyle işçi alımı durdurulduktan sonra, Türkiye-(F.) Almanya ilişkileri bakımından bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Berlin Duvarı'nın yıkıldığı 1989 tarihi ve 1990'lı yılların başında Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ikili ilişkiler yeni fırsatlar ve sorunsallar eşliğinde şekillenmiştir.

Çalışmada yalnızca tarihsel bir anlatımla sınırlı kalınmayıp, Uluslararası İlişkiler kapsamında bir analiz ortaya konulmak istenmiştir. İki ülke perspektifinde işgücü göçüne yol açan iç dinamikler çözümlenecektir. Bunun dışında çalışmada, iç ve dış dinamikler arasında doğrudan bir etkileşim olduğu iddia edilerek, bu etkileşimin, ikili ilişkiler çerçevesinde bir yansıma ortaya çıkardığı iddiasında bulunulacaktır. Bu aşamada, kitabın kapsam ve sınırı önem arz etmektedir. 1961-2000 dönemi için detaylı bir analiz öngörüldüğü için ve çalışmanın bir Yüksek Lisans Tezinden dönüştürülmesi dolayısıyla, kitabın kapsamı sınırlı bir mahiyete sahiptir. 2000 yılı sonrası ikili ilişkiler, değişen ulusal ve uluslararası konjonktürel koşullar itibariyle daha detaylı bir çalışmanın parçası olmalıdır.

Kitabın odak noktasında, temellerin atıldığı yumuşa dönemi (*detant*) ve 2000 yılına kadar uzanan ikili ilişkilerin çözümlenmesi söz konusudur. Çalışmada her iki ülkenin bakış açısını yansıtmak üzere, hem Türkçe hem de Almanca kaynaklardan faydalanılmıştır. Bunun yanı sıra İngilizce ve Fransızca

²³ Küba Krizi'nde iki süper güç ABD ile SSCB nükleer silah kullanma eşğine gelerek, insanlık tarihi bakımından büyük sonuçlara yol açacak aşamaya gelmişlerdir. Ancak birbirine nükleer silah yöneltmekten vazgeçilerek, bu kriz aşılmıştır. Sonuçta 1962'den itibaren Soğuk Savaş döneminde yumuşamaya (*entant*) girilmiştir, daha fazla bilgi için bkz. Ayşegül, Sever, "Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye," **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 52, Sayı:1, 1997, s. 647-648.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler:

- Abadan Unat, Nermin (1964) **Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları**, Ankara, T.C. Başbakanlık DPT.
- Abadan Unat, Nermin (1971) "La Récession de 1966/67 en Allemagne Fédérale et ses Répercussions sur les Ouvriers Turcs," **The Turkish Yearbook of International Relations** (Cilt: 11): 39-61.
- Abadan Unat, Nermin (1972) "Yurtdışına Göçen Türk İş Gücü ve Dönüş Eğilimleri," **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi** (Cilt: 28, Sayı: 4): 183-206.
- Abadan Unat Nermin (2017) **Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, 3. Baskı, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akıncı, Abdulvahap, Usta, Sefa (2016) "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi," **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** (Cilt: 21 Sayı: 1): 275-288.
- Aksoy, Nazan (1998) "Almanya'da Yabancı Olmak," **Birikim** (Sayı: 110).
- Aktan, Coşkun Can (2010) "Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi," **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, (Cilt: 2, Sayı: 1): 168-187.
- Akyıldız, Hüseyin, Eroğlu, Ömer (2004) "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları," **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** (Cilt:8, Sayı: 1): 43-62.
- Alvarez-Cuadrado, Francisco (2008) "The Marshall Plan," **The New Palgrave Dictionary of Economics** (Cilt: 1, Sayı: 1): 1-6.
- Anuk, Mehmet (2013) "Türkiye'de Sekülerizm Tartışmalarında İki Eksen: Şerif Mardin ve İsmail Kara," **Umran Dergisi** (Sayı: 22): 14-31.
- Armaoğlu, Fahir (1999) **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt: I-II: 1914-1995, 11.Baskı, İstanbul, Alkım Yayınevi.

- Aslan, Hatice (2006) " Turkey and the EU- the inner- Turkish Debate: Conflicting Ideologies, Harmonization and Change," *Internationale Politikanalyse Europäische Politik*, Bonn, **FES**, (Ağustos 2006 Sayısı): 1-14.
- Atılğan, Canan (1999) "Türkische Politische Organisationen in der Bundesrepublik Deutschland," *Materialien für die Arbeit vor Ort*, **KAS** (Sayı: 9): 1-25.
- Ay, Hakan, Uçar, Özgür (2015) "Üç Küresel Krizin Analizi," **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** (Cilt: 17, Sayı: 1): 11-32.
- Aydın Düzgüt, Senem, Gürsoy, Yaprak (2008) " International Influences on the Transition to Democracy in 1983," *Working Papers*, Freeman Spogli Institute for International Studies, Stanford Üniversitesi, **CDDRL**, (Sayı: 87): 1-54.
- Aydın Düzgüt, Senem (2011) "Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerine Post Yapısalcı Yaklaşım: Almanya Örneğinde Dış Politika ve Söylem Analizi," **Uluslararası İlişkiler Dergisi** (Cilt:8, Sayı:28): 49-70.
- Aydın, Fazıl (der.) (2014) "Uluslararası İşgücü Anlaşmaları", Ankara, **T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı**, Yayın Sayısı: 07.
- Bachard, David (1983) "Western Silence on Turkey," **SAGE Journals** (Cilt: 12, Cilt: 6): 7-8.
- Bade, J. Klaus (2006) " Migration, Migrationsforschung, Migrationspolitik," **Bericht für das Goethe Institut**, München: 4-110.
- Berghahn, Volker, Poiger, Uta G. (2003) "Die Besatzungszeit und die Entstehung zweier Staaten 1945-1961," **Deutsches Historisches Institut** (Cilt: 8): 1-30.
- Bielefeldt, Heiner (2006) "Einbürgerungspolitik in Deutschland: Zur Diskussion über Leitkultur und Staatsbürgerschaftstests," **Deutsches Institut für Menschenrechte**, (Sayı:3): 4-16.
- Birinci, Yüksel (1989) "Enflasyon, Para Politikası ve Stratejileri," **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası** (Cilt: 47, Sayı: 1-4): 19-31.
- Bostanoğlu, Özer (1985) "Türkiye'den Federal Almanya'ya Yönelen Dış Göç Hareketi ve Yarattığı Mekânsal Oluşumlar," **Amme İdaresi Dergisi** (Cilt: 17,Sayı: 3): 89-106.
- Boswell, Christina (2002) "Adressing the Causes of Migratory and Refugee Movements: The Role of the European Union," **The UN Refugee Agency** (Sayı: 73): 1-27.

- Buz, Metin (2003) **Literatur der Arbeitsmigration in der Bundesrepublik Deutschland**, Marburg, Tectum Verlag.
- Büchert, Gesa, Burkhardt, Hannes (2014) " Migrationsgeschichte Sammeln, Sortieren und Zeigen," **Friedrich- Alexander- Universität Erlangen- Nürnberg**: 1-224.
- Cantenar, Ömer Faruk, Tümlü, Fatih (2016) " PKK Terör Örgütünün Eylemlerinin Güvenlik Güçleri Zayıyatı Açısından Analizi," **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi** (Cilt: 26, Sayı: 1): 1-22.
- Çağlayan, Savaş (2006) " Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi," **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)** (Sayı: 17): 67-91.
- Çınar, Yusuf (2017) " Türk Alman İlişkilerinde Almanya'daki Türk Göçmenler (1961-2000)," **Bitlis Eren Üniversitesi İzdüşüm Dergisi** (Cilt: 2, Sayı: 2): 1-21.
- Dağ, İhsan D. (2001) " Human Rights, Democratization and the European Community in Turkish Politics: The Özal Years 1983-1987," **Middle Eastern Studies**, (Cilt: 37, Sayı: 1): 17-40.
- Dartan, Muzaffer (2001) " Avrupa Birliği'nde Genişleme Sürecinde Türk-Alman İlişkileri," **Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1): 191-213.
- Demircioğlu, A. Murat (1983) " Federal Almanya'dan Kesin Dönüş Yapan İşçilerimizin Sosyo-Politik Sorunları ," **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi** (Sayı: 32): 96-111.
- Deniz, Önder (2014) " Osmanlı- Alman Ticari İlişkilerinin Niteliksel Analizi: 1890 Ticaret Anlaşmasının Öncesi ve Sonrası," **The Journal of Academic Social Sciences**, Türkçe, (Sayı: 30): 337-355.
- Durmuş, Mustafa (2011) "12 Eylül Askeri Darbesinin Ekonomi Politikliği," **MEMLEKET Siyaset Yönetim** (Cilt: 6 Sayı: 15): 95-138.
- Dutt, Petra (2007) **Die Junker- Entstehung und Entwicklung bis 1918**, Studienarbeit, Universität Regensburg, GRIN Verlag.
- Efe, Adem (2017) " Kolektif Dindarlık olarak Tarikat/Cemaat Dindarlığı," **Journal of Islamic Reseaerch** (Cilt: 28, Sayı: 3): 290-301.
- Eliaçık, Zeliha (2018) "Die PKK Gefahr in Deutschland," **SETA Perspektiv** (Sayı: 38): 1-12.
- Engerman, David C. (2010) " İdeology and the Origins of the Cold War, 1917-1962," **The Cambridge History of the Cold War Vol 1: Origins**, içinde, (der.) Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad, Cambridge, Cambridge University Press: 20-43.

- Engler, Marcus (2019) "Die Flüchtlingspolitik der EU in der neuen Legislaturperiode: Was ist zu erwarten?," Regionalprojekt: Flucht, Migration, Integration in Europa, Budapeşte, FES, (Kasım 2019 Sayısı):1-8.
- Ennigkeit, Sebastian (2008) **Gelungene Integration? Zuwanderung und Integrationspolitik in Deutschland und den Niederlanden**, Karlsruhe, Arnold Bergstraesser Institut.
- Erdem, Gökhan (2015), " 12 Eylül Darbesi'nin Türkiye'nin Avrupa İle İlişkilerine Etkileri: Avrupa Topluluğu ve Avrupa Konseyi'yle İlişkiler," **Ankara Avrupa Çalışma Dergisi** (Cilt: 14, Sayı: 38): 29-64.
- Erdoğan, M. Murat (2015) "Avrupa'da Türkiye Kökenli Göçmenler ve 'Euro- Turks Barometre' Araştırmaları," **Göç Araştırmaları Dergisi** (Cilt:1, Sayı: Ocak- Haziran Sayısı): 108-148.
- Eroğul, Cem (2006) "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971," **Geçiş Sürecinde Türkiye**, içinde, (der.) Irvin C.Schick, E. Ahmet Tonak, Çev. Aydın Pesen, Nail Satlıgan, Ahmet Günlük, Neyir Kalaycıoğlu, 5. Baskı, İstanbul, Belge Yayınları.
- Ertosun, Erkan (2014) "Dış Politikada Özal'lı Yıllar," **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, içinde, (der.) Cihat Göktepe, Tuba Ünlü Bilgiç, İstanbul, Ufuk Yayınları.
- Gezer, Ufuk, Songur, Mustafa (2016) "Die Zusammenarbeit zwischen der Türkei und der EU in der Flüchtlingskrise- Eine türkische Perspektive", Bundesakademie für Sicherheitspolitik, **Arbeitspapier Sicherheitspolitik**, (Sayı: 14): 1-5.
- Gökçe, Emrah Utku (2018) "1974 Kıbrıs Krizinde CHP-MSP Koalisyon Hükümetinin Karar Alma Süreci," **Ulusa: Uluslararası Çalışma Dergisi** (Cilt: 2, Sayı:1): 41-60.
- Gruner- Domic, Sandra (1996) " Zur Geschichte der Arbeitskräftemigration in der DDR.Die bilateralen Verträge zur Beschäftigung ausländischer Arbeiter (1961-1989)," **Internationale wissenschaftliche Korrespondenz zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung**, (Cilt: 32): 204-240.
- Gumpel, Werner (1985)" Die Wirtschaftsbeziehungen zwischen der Türkei und der Bundesrepublik Deutschland, Entwicklung, Probleme, Perspektiven, " **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** (Cilt: 3, Sayı: 1-2): 227-239.

- Gunter, M. Michael, (2007) " Turkey's Floundering EU Candidacy and its Kurdish Problem," **Middle East Policy** (Cilt: 14, Sayı: 1): 117-123.
- Gürel, Şükrü (1977) "Berlin Sorunu 1944-1972," **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi** (Cilt: 32, Sayı: 1): 207-229.
- Hagen- Zanker, Jessica (2008) " Why do People Migrate? A Review of the Theoretical Literature," **Munich Personal RePEc Archive** (Sayı: 28197): 1-25.
- Hale, William (2003) **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Çev. Petek Demir, İstanbul, Mozaik Yayınları.
- Harvey, David (2012) "Yaratıcı Yıkım Olarak Neo-liberalizm, "Çev. Eylem Çamuroğlu Çığ, Ünsal Çığ, **Atılım Sosyal Bilimler Dergisi** (Cilt: 2, Sayı: 2): 67-88.
- Herman van Renselaar, Leo van Velsen (1976) "Yabancı Ülkelerdeki İşçilerin Tasarruflarını Gelişme için Kullanmayı Amaçlayan Kamu ve Özel Sektör Girişimleri," **Göç ve Gelişme: Uluslararası İşgücü Göçünün Boğazlıyan İlçesindeki Etkileri Üzerine bir İnceleme**, içinde, (der.) Nermin Abadan Unat, Ruşen Keleş, Rinus Penninx v.d.,Çev. Ünsal Oskay, Ankara, Ajans Türk Matbaacılık.
- Herrmann, Richard K. , Ned Lebow, Richard (2004) "What Was the Cold War? When and Why Did it End?," **Ending the Cold War: Interpretations, Causation and the Study of International Relations**, içinde, (der.) Richard J. Herrmann, Richard Ned Lebow, New York, Palgrave.
- Holloway, David (1988-1989) " Gorbachev's New Thinking," **Foreign Affairs** (Cilt: 68, Sayı:1): 66-81.
- İçduygu, Ahmet, Sirkeci, İbrahim (1999) "Cumhuriyet Türkiye'sinde Göç Hareketleri," **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, içinde, (der.) Oya Baydar, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.
- İçduygu, Ahmet (2014) "1950'lerden 2000'lere Türkiye'den Yurtdışına Yönelen İşgücü Göçü, " **Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus- Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere**, içinde, (der.) Ahmet İçduygu, Sema Erder, Faruk Gençkaya, İstanbul, MİReKoç Proje Raporları.
- İnat, Kemal (2014) " Dinleme Skandalı Gölgesinde Türk- Alman İlişkileri," **SETA Perspektif**, (Sayı:67): 1-5.

- İnsel, Ahmet (2005) **Neo- Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili**, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Kalinowska, Barbara, Knapinska, Magdalena (2009) " Rewiev of Chosen Migration Theories," **Economics and Competition Policy** (Cilt: 10, Sayı:14): 45-54.
- Kaya, Ayhan (2005) "Citizenship and the hypenated Germans," **Citizenship and Identity in a Globalizing World: European Questions and Turkish Experiences**, içinde, (der.) Fuat Keyman, Ahmet İçduygu, London, Routledge: 219-240.
- Keyder, Çağlar (2006) "İktisadi Gelişme ve Bunalım: 1950-1980," **Geçiş Sürecinde Türkiye**, içinde, (der.) Irvin C.Schick, E. Ahmet Tonak, Çev. Aydın Pesen, Nail Satlıgan, Ahmet Günlük, Neyir Kalaycıoğlu, 5.Baskı, İstanbul, Belge Yayınları.
- Keyder, Çağlar (2006) "Türkiye Ekonomisinin Ekonomi Politikası," **Geçiş Sürecinde Türkiye**, içinde, (der.) Irvin C.Schick, E. Ahmet Tonak, Çev. Aydın Pesen, Nail Satlıgan, Ahmet Günlük, Neyir Kalaycıoğlu, 5.Baskı, İstanbul, Belge Yayınları.
- Kirişçi, Kemal, Winrow, M. Gareth (1997) **Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi**, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kolasi, Klevis (2013)" Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri, " **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi** (Cilt: 68, Sayı: 2): 149-179.
- Kramer, Heinz (2003) "EU-Kompatibel oder nicht? Zur Debatte um die Mitgliedschaft der Türkei in der Europäischen Union," **SWP**, Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit: 5-34.
- Küçükhüseyin, Şevket (2002) "Türkische Politische Organisationen in Deutschland," **KAS** (Sayı: 45): 7-53.
- Lemmen, Thomas (2000) **Almanya'daki İslami Örgütler**, Çev. Süheyla Ababay, İstanbul, FES.
- Lessenich, Stephan (2010) "Die Kosten der Einheit," **Dossier: Lange Wege der Deutschen Einheit**, içinde, **Bpb**: 313-320.
- Martin, Philip. L (1991), **Bitmeyen Öykü: Batı Avrupa'ya Türk İşçi Göçü**, Ankara, ILO.
- Martinez- Vela, Carlos A. (2001) "World Systems Theory," **ESD**. 83: 1-5.

- Meier- Braun, Karl- Heinz (2006) "Zuwanderung und Ausländerpolitik in Deutschland: Der Lange Weg ins Einwanderungsland Deutschland," Landeszentrale für Politische Bildung Baden Württemberg, **Der Bürger im Staat**, (Sayı: 4): 201-274.
- Olbrich, Richard (2011) "Politische Parteiengründungen durch Migranten: ein Schritt hin zu einer Förderung der (politischen) Integration von Einwanderern?- das Beispiel der Bremer Integrationspartei," **Institut für Geographie der Universität Bremen**: 1-77.
- Oran, Baskın (1996) Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar," **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi** (Cilt: 51, Sayı: 1): 353-370.
- Oran, Baskın Oran (der.) (2008) **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt: II, 10. Baskı İstanbul, İletişim Yayınları.
- Oran, Baskın (der.) (2009) **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt: I, 14. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İlber (2008) **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, 10. Baskı İstanbul, Timaş Yayınları.
- Ögelman, Nedim (2003) "Documenting and Explaining the Persistence of Homeland Politics Among Germany's Turks," **Center for Migration Studies of New York**, (Cilt: 37, Sayı: 1): 163-193.
- Önsoy, Murat (2012) "1939-1944 İngiliz Alman İktisadi Harbi: Türk Kromu Üzerine Pazarlıklar, " **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** (Cilt: 30, Sayı: 1): 93-120.
- Özen, Çınar, Kolasi, Klevis (2016) "ABD'nin Almanya Politikası ve Yapısal Belirleyenler: Savaş Sonrası Güç Asimetrisi ve Hegemonik Düzen İnşası, " **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi** (Cilt: 15, Sayı: 29): 125-160.
- Özer, Mehmet (2009) "Darbenin 29. Yılında Geçmişe Bakmak- 12 Eylül Dosyası," **Mülkiyeliler Birliği E-Bülten** (Özel Sayı): 3-60.
- Özgüldür, Yavuz (1993) "Yüzbaşı Helmut von Moltke'den Müşir Liman von Sanders'e Osmanlı Ordusunda Alman Askerleri, " **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi** (Sayı: 4): 297-307.

- Öztürk, Salih, Saygın, Selin (2017) "1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu," **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi** (Cilt: 6, Sayı: 12): 1-12.
- Perşembe, Erkan (1996) " Almanya'da Türklere Ait Dini Kuruluşlar," **Öndokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi** (Cilt: 8, Sayı: 8): 157-180.
- Plassa, Rebecca (2010) " Der äußere Weg zur Einheit: Internationale und innerdeutsche Verträge," **Dossier: Lange Wege der Deutschen Einheit**, içinde, **Bpb**: 11-16.
- Plassa, Rebecca (2010) " Die äußeren und inneren Faktoren der deutschen Wiedervereinigung," **Dossier: Lange Wege der Deutschen Einheit**, içinde, **Bpb**: 17-21.
- Pusch, Barbara Splitt, Julia (2015) "Türk-Alman Göç Araştırmalarının 50 Yılı Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'tan Otobiyografik bir Değerlendirme, " Çev. Fügen Uğur, **Pera-Blätter Orient-Institut İstanbul** (Sayı: 28): 1-90.
- Ravenstein, Ernst Georg (1885) "The Laws of Migration," **Journal of the Statistical Society of London** (Cilt: 48, Sayı:2): 196-199.
- Rinus Penninx, Herman van Renselaar (1976) "Bugünkü Avrupa Ülkelerindeki Ekonomik Durgunluktan Önceki ve Sonraki Dönemlerde Türkiye'nin Yurtdışına İşçi Gönderme Politikasının Evrimi, " **Göç ve Gelişme: Uluslararası İşgücü Göçünün Boğazlıyan İlçesindeki Etkileri Üzerine bir İnceleme**, içinde, (der.) Nermin Abadan Unat, Ruşen Keleş, Rinus Penninx v.d.,Çev. Ünsal Oskay, Ankara, Ajans Türk Matbaacılık.
- Sabuncu, Yavuz (2010) **Anayasaya Giriş**, 14. Baskı, Ankara, İmaj Yayınevi.
- Sala, Roberto (2007) "Vom Fremdarbeiter zum Gastarbeiter, Die Anwerbung italienischer Arbeitskräfte für die deutsche Wirtschaft (1938–1973)," **Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte** (Sayı: 1): 93-121.
- Sancaktar, Caner (2011) " Demokrat Parti Döneminde Türk Dış Politikası'na Marksist Yaklaşım, " **Bilge Strateji** (Cilt: 3, Sayı: 5): 25-98.
- Sander, Oral (1982) "Türk Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri, " **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi** (Cilt: 37, Sayı: 3): 105-124.
- Sander, Oral (2014) **Siyasi Tarih: 1918- 1994**, Cilt: II, 24. Baskı Ankara, İmge Kitabevi.

- Sattler, Karl- Otto (2011) " Vor 50 Jahren kamen die ersten türkischen Gastarbeiter- Ungeplante Dynamik," **Arbeitnehmer**,(Sayı: 7): 18.
- Schwarz, Tobias (2010) **Bedrohung, Gastrecht, Integrationspflicht: Differenzkonstruktionen im deutschen Ausweisungsdiskurs**, Bielefeld, Transcript Verlag.
- Sever, Ayşegül (1997) "Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye," **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi** (Cilt:52, Sayı:1): 647-660.
- Sevimli, Ahmet, Reçber, Sercan (2014) " Avrupa Birliği'nde İşçilerin Serbest Dolaşımı ve Türk İşçilerinin Serbest Dolaşım Hakkı," **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, (Cilt: 72, Sayı: 2): 391-440.
- Sevinç, Murat (2010) **Anayasa Yazıları**, Ankara, İmaj Yayınevi.
- Skocpol, Theda (1992) "Rantiye, Devlet İran Devrimi'nde Şii İslam," **İran Devrimi- Din, Anti-Emperyalizm ve Sol**, içinde, (der.) Serpil Üçer, İstanbul, Belge Yayınları.
- Stalker, Peter (1994) **The Work of Strangers: A Survey of International Labour Migration**, Cenevre, ILO.
- Starke, Peter (2005) "Krisenbewältigung im deutschen Sozialstaat: Von der Ölkrise zur Finanzkrise von 2008," **Zentrum für Sozialpolitik** (Yayın Sayısı: 2): 2-35.
- Sunar, Burcu (2009) "Türk Dış Politikasında bir karar alma organı olarak medyanın rolü: Kardak Krizi Örneği," **Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği, II. Ulusal Yönetim ve Ekonomi Bilimler Konferansı**, İzmir: 239-249.
- Szatkowski, Tim (2016) **Die Bundesrepublik Deutschland und die Türkei 1978 bis 1983**, Institut für Zeitgeschichte München- Berlin, De Gruyter Oldenbourg.
- Şahin Kütük, Birsen (2015) Türkiye'den Batı Avrupa'ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalara Yansımaları," **Sosyoloji Konferansları** (Sayı: 52): 609-654.
- Şahin, Sedat (2012) "Almanya'ya Türk Vatandaşlarının Göçünün 51. Yılı Kazanımlar ve Tehditler," **H.Ü. Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi**:1-15.
- Şen, Y.Furkan (2015) "Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış: PKK Terörü ve Ağrı Gerçeği," **Ağrı**

- İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** (Cilt: 1, Sayı: 2): 17-70.
- Takım, Abdullah (2011) "Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları," **Maliye Dergisi** (Sayı: 160): 154-176.
- Tellal, Erel (2000) **Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye İlişkileri (1953-1964)**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayını, Yayın Sayısı: 26, Ankara.
- Tellal, Erel (2005) " Türk Dış Politikasında Avrasya Seçeneği," **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, (Cilt: 2, Sayı:5): 49-70.
- Tellal, Erel (2007) "Kronik: 20. Yüzyılın Dengelerine Ne Oluyor?," **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi** (Cilt: 62, Sayı: 4): 227-230.
- Tokatlıoğlu, Mircan, Selen, Ufuk (2017) **Maliye Politikası**, Bursa, Ekin Yayınevi.
- Toksöz, Gülay, (2006) **Uluslararası Emek Göçü**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Uçar, Bülent (2009) " Almanya'da Alevilik ve Çeşitli Eyaletlerde Alevilik Din Dersleri Projesi," **DEM Dergisi** (Sayı: 6): 72-75.
- Uluç, A. Vahap (2014) "Liberal Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal'ın Siyasi Düşüncesi," **Yönetim Bilimleri Dergisi** (Cilt: 12, Sayı: 23): 107-140.
- Uzgel, İlhan (2000) "Kronik: Yugoslavya'da Miloseviç Döneminin Sonu," **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, (Cilt: 55, Sayı: 3): 178-182.
- Ülman, A.Haluk (1968) "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) I, " **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi** (Cilt: 23, Sayı: 3): 241-273.
- Ülman, A. Haluk, Sander, Oral (1972) "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923- 1968) II, " **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi** (Cilt: 26, Sayı: 1): 1-24.
- Ünver, O. Can (2003) "Almanya'ya Türk İşgücü Göçü: Geçmişten Geleceğe Sorunlar, İmkânlar ve Fırsatlar, " **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi** (Sayı: 45):177-225.
- Vielhaber, David (2012) " The Milli Görüş of Germany," Current Trends in İslamic İdeology, **Hudson Institute** (Cilt: 13): 47-68.
- Wagner, Ulrich, van Dick Rolf, Zick Andreas, Özalp, Mustafa (2017) "Die Steigende Türkenfeindlichkeit in Europa," **The Journal of International Social Research** (Cilt: 10, Sayı:51): 317-324.

- Wimalaratana, Wijitapure (2016) "International Migration and Migration Theories," **Social Affairs** (Cilt:1, Sayı:5): 13-32.
- Yalçınkaya, Ayhan (2012) **Mazerete Mahal Yok**, 3. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- Yaşar, Aysun (2012) **Die DİTİB zwischen der Türkei und Deutschland**, Würzburg, Ergon Verlag.
- Yıldırımoglu, Hakan (2005) "Uluslararası Emek Göçü: Almanya'ya Türk Emek Göçü," **Kamu-İş** (Cilt: 8, Sayı: 1): 1-24.
- Yılmaz, Ömer (2015) "Almanya'nın Kürt ve PKK Politikası: Denge ve Strateji," **Türk Dış Politikası Yıllığı**, içinde, (der.) Burhanettin Duran, Kemal İnät, SETA, İstanbul: 11-43.
- Yücedağ, İbrahim, Çetin, Adnan (2015) "Politik Aktör Olarak 1960'lar Türkiye Gençliği ve Toplumsal Kimliği," **e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi**, (Sayı: 8): 1-14.
- Zürcher, Erik Jan (2009) **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev. Yasemin Saner, 23.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

İnternet Kaynakları:

- "14 Juni 1983 Rede vor dem Deutschen Städtetag in Frankfurt", **KAS**, https://www.helmutkohl.de/index.php?menu_sel=17&menu_sel2=&menu_sel3=&menu_sel4=&msg=2272 (31.1.2019).
- "23 Kasım 1992: Mölln Faciası", **GAV**, 23 Kasım 2016, <https://gocvakfi.org/23-kasim-1992/> (27.2.2019).
- Abou-Taam, Marwan, "Die Islamische Gemeinschaft Milli Görüş (IGMG)", **KAS**, <https://www.kas.de/web/islamismus/die-islamische-gemeinschaft-milli-goerues-igmg-> (7.2.2019).
- "AB Uzmanı Can Baydarol: "Vizeyi Türkiye koydurdu", **Hürriyet**, 26 Ekim 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/ab-uzmani-can-baydarol-vizeyi-turkiye-koydurd-40259539> (25.6.2019).
- Aktan, İrfan, "Elifcan Karacan: Almanya'da Türkiye, Suriye'den Farklı Görünmüyor", **Gazete Duvar**, 28 Nisan 2017, <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/04/28/elifcan-karacan-almanyada-turkiye-suriyeden-farkli-gorunmuyor/> (25.1.2019).
- "Almanya'dan Türkiye'ye Silah Ambargosu Çağrısı", **Cumhuriyet**, 23 Aralık 2015, <http://www.cumhuriyet.com.tr/amp/haber/>

dunya/452455/Almanya_dan__Turkiye_ye_silah_ambargosu_cagrisi.html (25.6.2019).

Altinkaynak, İlayda, "Doğu Almanya Tarihine Kısa Bakış", **MİNERVADERGİ**, Haziran 2017 Sayısı, 25 Haziran 2017, <https://minervadergi.org/2017/06/25/ilayda-altinkaynak-yazdi-dogu-almanya-tarihine-kisa-bakis/> (4.9.2018).

Anzahl der Ausländer aus der Türkei in Deutschland von 2001 bis 2018", **Statistisches Bundesamt**, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/152911/umfrage/tuerken-in-deutschland-seit-2001/> (14.2.2020).

Anzahl der Einbürgerungen von Türken in Deutschland von 2003 bis 2018", **Statistisches Bundesamt**, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/152908/umfrage/einbuengerungen-von-tuerken-in-deutschland/> (14.2.2020).

"Asyl-Anträge türkischer Nato-Soldaten", **Der Spiegel**, 29 Ocak 2017, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/tuerkische-nato-soldaten-beantragen-asyl-ankara-bedraengt-deutschland-a-1132255.html> (12.2.2020).

Bade, J. Klaus, "Anwerbestopp 1973: Als Deutschland zum Einwanderungsland wurde", **Zeitonline**, 24 Kasım 2013, <https://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2013-11/einwanderung-anwerbestopp> (26.9.2018).

Bade, J. Klaus, "40 Jahre "Anwerbestopp" 1973- Intervention mit nicht Intendierten Folgen", **MIGAZIN**, 26 Kasım 2013, <http://www.migazin.de/2013/11/26/steuerungsfehler%E2%80%9EAnwerbestopp%E2%80%9C-1973/> (8.12.2018).

Bağraç, Musa, "Gedanken zu den Aussagen von Kohl gegenüber Türken", **Deutsch Türkisches Journal**, 2 Ağustos 2013, <http://dtj-online.de/das-boot-ist-voll-2801> (31.1. 2019).

Barck, Simone, "Deutschland in den 50er Jahren- Kultur im Wiederaufbau (Teil 2)," **Bpb**, Sayı: 256, 27 Aralık 2002, <http://www.bpb.de/izpb/10136/kultur-im-wiederaufbau-teil-2> (26.9. 2018).

Benz, Wolfgang, "Kriegsziele der Alliierten, Deutschland 1945 bis 1949," **Bpb**, Sayı: 259, 13 Temmuz 2005, <http://www.bpb.de/izpb/10044/kriegsziele-der-alliierten> (5.5.2018).

- Bew, John, "Realpolitik: A History," *Foreign Affairs*, Mayıs- Haziran 2017 Sayısı, <https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/2017-04-14/realpolitik-history> (18.1.2019).
- "Biografie Konrad Adenauer", *KAS*, <http://www.kas.de/wf/de/71.3717/> (30.8.2018).
- Borowsky, Peter, "Tendenzwende Anfang der siebziger Jahre," *Bpb*, 5 Nisan 2004, <http://www.bpb.de/izpb/10113/tendenzwende-anfang-der-siebziger-jahre?p=all> (5.1.2019).
- "Brakel: Türk- Alman ilişkileri sevginin bittiği evliliğe benziyor", *Deutsche Welle*, 31 Aralık 2019, <https://www.dw.com/tr/brakel-t%C3%BCrk-alman-ili%C5%9Fkileri-sev-ginin-bitti%C4%9Fibir-evlili%C4%9Fe-benziyor/a-51750917> (12.2.2020).
- Brauns, Nick, "Der Nato- Putsch", *AG Friedensforschung Veranstalter des Friedenspolitischen Ratschlags*, <http://www.ag-friedensforschung.de/regionen/Tuerkei/30jahre-putsch.html> (16.1.2019).
- "Bundeskanzler und Kabinette von 1949 bis heute", *Bernhard Gaul*, <https://www.bernhard-gaul.de/wissen/bun-deskanzler.php> (3.10.2018).
- "Bundestagswahl 1953", *Tagesschau*, <https://wahl.tagesschau.de/wahlen/1953-09-06-BT-DE/> (27.9.2018).
- "Bundestagswahl 1957", *Tagesschau*, <https://wahl.tagesschau.de/wahlen/1957-09-15-BT-DE/> (27.9.2018).
- "Bundestagswahl 1983", *Tagesschau*, <https://wahl.tagesschau.de/wahlen/1983-03-06-BT-DE/> (31.1.2019).
- "Bundestagswahl 1998", *Tagesschau*, <https://wahl.tagesschau.de/wahlen/1998-09-27-BT-DE/> (6.3.2019).
- "Bundestagswahl Ergebnis 1949", *Tagesschau*, <https://wahl.tagesschau.de/wahlen/1949-08-14-BT-DE/> (29.8.2018).
- "Bundeswehr zieht letzten "Tornado" aus İncirlik ab", *Der Spiegel*, 31 Temmuz 2017, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/tuerkei-bundeswehr-zieht-letzte-tornado-jets-aus-incirlik-ab-a-1160778.html> (12.2.2020).
- Bührer, Werner, "Deutschland in den 50er Jahren- Wirtschaft in beiden deutschen Staaten (Teil 1)," *Bpb*, Sayı:256, 24 Aralık 2002, <http://www.bpb.de/izpb/10131/wirtschaft-in-beiden-deutschen-staaten-teil-1?p=all> (26.9.2018).

- “CEM Vakfı Tarihçemiz”, **Cem Vakfı**, <http://www.cemvakfi.org/pages/kurumsal/3/tarihcemiz> (6.2.2019).
- Ceylan, Onur, “Stagflasyon”, **Piyasa Rehberi Finans Sözlüğü**, <http://piyasarehberi.org/sozluk/stagflasyon> (28.11.2018).
- Chatzoudis, Georgios, “Realpolitik oder Menschenrechte? Interview mit Tim Szatkowski zu den deutsch- türkischen Beziehungen von 1978 bis 1983”, **L.I.S.A. Wissenschaftsportal Gerda Henkel Stiftung**, 13 Eylül 2016, https://lisa.gerda-henkel-stiftung.de/bundesrepublik_tuerkei (16.1.2019).
- Ciesla, Burghard, “Deutschland in den 50er Jahren-Wirtschaft in beiden deutschen Staaten (Teil 2)”, **Bpb**, Sayı: 256, 24 Aralık 2002, <https://www.bpb.de/izpb/10132/wirtschaft-in-beiden-deutschen-staaten-teil-2?p=all> (26.9.2018).
- Cummings, Laura, “Gorbachev’s Perestroika and the Collapse of the Soviet Union”, **Lagrange**, <https://www.lagrange.edu> (20.2. 2019).
- Decker, Frank, “Etappen der Parteigeschichte der AfD”, **Bpb**, 16 Temmuz 2018, <https://www.bpb.de/politik/grund-fragen/parteien-in-deutschland/afd/273130/geschichte> (14.2.2020).
- “Demokrat Parti’nin Kökenleri”, **Demokrat Parti Resmi Sayfası**, <http://www.dp.org.tr/Default.aspx?islem=icerik&modul=5&id=1645> (6.6.2018).
- “Das deutsche Asylrecht”, **Planet Wissen**, 23 Ağustos 2017, <https://www.planet-wissen.de/geschichte/menschenrechte/fluechtlinge/asyl-deutsches-asylrecht-100.html> (22.1.2019).
- “Die Bodenreform”, **Zeitclicks**, <http://www.zeitclicks.de/ddr/zeitclicks/zeit/politik/von-der-sbz-zur-ddr/die-bodenreform/> (26.9.2018).
- “Die BRD in der Rezension”, **SWR2 Archivradio**, 17 Eylül 2014, <https://www.swr.de/swr2/wissen/archivradio/deutschejahre-1966/-/id=2847740/did=5145526/nid=2847740/iubep/index.html> (3.10.2018).
- “Die Junge Gemeinde”, **Jugendopposition**, <https://www.jugendopposition.de/themen/145421/die-junge-gemeinde?video=145000> (13.9.2018).
- “Die neuen Bundesländer und die “alten” DDR Bezirke”, **Mitteldeutscher Rundfunk**, <https://www.mdr.de/damals/archiv/bil-der-galerie4510.html> (22.2.2019).

- “Die Ölkrise 1973”, **boerse.de**, <https://www.boerse.de/boersen-wissen/boersengeschichte/Die-lkrise-1973--66-seite,3> (29.11.2018).
- “Ditib bildet Imame nun auch in Deutschland aus”, **Deutsche Welle**, 9 Ocak 2020, <https://www.dw.com/de/ditib-bildet-imame-nun-auch-in-deutschland-aus/a-51937620> (12.2.2020).
- “DİTİB’in izlenmesi tartışmaları gündemden düşmüyor”, **Deutsche Welle**, 30 Ekim 2019, <https://www.dw.com/tr/ditibin-izlenmesi-tart%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1-g%C3%BCndemden-d%C3%BC%C5%9Fm%C3%BCyor/a-45693841> (12.2.2020).
- Dokumente des Deutschen Bundestages, “Antrag zum Völkermord an Armenien beschlossen”, Beschluss 18/8613, Beschlussempfehlung 18/7909, **Deutscher Bundestag**, 2 Haziran 2016, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2016/kw22-de-armenier-423826> (12.2.2020).
- Eklkofer, Volker, “Rückblick auf eine folgenreiche Zeit”, Bayern 2, Radio Wissen, 11 Nisan 2014, <https://www.br.de/radio/bayern2/sendungen/radiowissen/soziale-politische-bildung/oelkrise-1970er-wirtschaft-fahrverbot-opec-100.html> (28.11.2018).
- “EU-Unterstützung für Geflüchtete in der Türkei: 5,6 von 6 Milliarden Euro zugeteilt”, **Vetretung der Europäischen Kommission in Deutschland**, https://ec.europa.eu/germany/news/20190719-gefuechtete-tuerkei_de (14.2.2020).
- “Gastarbeiter: Wir riefen Arbeitskräfte und es kamen Menschen”, **Spiegel**, 30 Ekim 2011, <http://www.spiegel.de/fotostrecke/gastarbeiter-wir-riefen-arbeitskraefte-und-es-kamen-menschen-fotostrecke-74565-2.html> (17.10.2018).
- Gebauer, Matthias Popp, Maximilian, “Diplomatischer Affront”, **Der Spiegel**, 26 Kasım 2019, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/ankara-wer-ist-der-festgenommene-anwalt-der-deutschen-botschaft-a-1298353.html>(12.2.2020).
- “Genel Tanıtım”, **Alevitische Gemeinde Deutschland**, <https://alevi.com/TR/hakkimizda/genel-tanitim/> (6.2.2019).
- “Geteiltes Deutschland: Gründerjahre, Weg nach Westen, Souveränität”, **LEMO**, 13 Nisan 2016, <https://www.hdg.de/lemo/kapitel/geteiltes-deutschland-gruender-jahre/weg-nach-westen/souveraenitaet.html> (2.1.2019).

- “Gerhard Schröder für EU- Beitritt der Türkei”, 20 Mart 2013, **Cicero Magazin für Politische Kultur**, Nisan Sayısı, <https://www.cicero.de/innenpolitik/schroeder-fuer-eu-be-itritt/53935> (6.3.2019).
- Griesshaber, Dieter, “Die erste Regierungszeit Helmut Schmidts (16.5.1974- 15.11.1976)”, **Geschichts und Kulturverein Köngen**, 22 Kasım 2016, <http://geschichtsverein-koengen.de/HelmutSchmidt.htm> (28.11.2018).
- Griesshaber, Dieter, “Bundesrepublik Deutschland 1982-1987: Anlass für den Regierungswechsel”, **Geschichts und Kulturverein Köngen**, 21 Ocak 2019, <http://geschichtsverein-koengen.de/HelmutKohl.htm> (31.1.2019).
- “Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland”, **Deutscher Bundestag**, <https://www.bundestag.de/gg>, (22.1.2019).
- Hamsici, Mahmut, “1983 yılında Türkiye: 12 Eylül Darbesi Sonrası İlk Seçim”, **BBC News Türkçe**, 4 Mayıs 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43995073>, (31.1.2019).
- “Hans- Dietrich Genscher 1927-2016”, **LEMO**, 12 Nisan 2016, <https://www.hdg.de/lemo/biografie/hans-dietrich-genscher.html> (16.1.2019).
- “Heidelberger Manifest”, **Zeitonline**, 5 Şubat 1982 tarihli ve 6 Numaralı bildiri, <http://www.zeit.de/1982/06/Heidelberger-Manifest>, (20.1.2019).
- “IGMG Hakkımızda”, **IGMG**, <https://www.igmg.org/tr/hak-kimizda/> (14.3.2019).
- “İşte Milli Görüş Partileri”, **Timeturk**, 27 Şubat 2011, <https://www.timeturk.com/tr/2011/02/27/iste-milli-gorus-partileri.html> (7.2.2019).
- Jahan, Sarwat, Mahmud, Ahmed Saber, Papageorgiou, Chris, Çev. Kadir Yıldırım, Melikşah Kaçar, “Keynesyen İktisat Nedir”, **İktisat.Biz**, 31 Aralık 2015, <http://iktisat.biz/2015/05/29/keynesyen-iktisat/> (22.5.2018).
- Kahvecioğlu, Ayşegül, “Devlet yeniden yapılandırıldı”, **Milliyet**, 10 Temmuz 2018, <http://www.milliyet.com.tr/devlet-yeniden-yapilandirildi-siyaset-2703641/> (6.2.2019).
- Kaufmann, Sabine, “ Geschichte der Landwirtschaft- Der Grüne Plan”, **Planet Wissen**, https://www.planetwissen.de/gesellschaft/landwirtschaft/geschichte_der_landwirtschaft/pwiedergruenenplan100.html (26.9.2018).

- Kaschel, Helena, "Doppelpass: Welche Regeln gelten wo?", **Deutsche Welle**, 28 Mart 2017, <https://www.dw.com/de/doppelpass-welche-regeln-gelten-wo/a-38168940> (9.3.2019).
- "Kenan Evren", T.C. Cumhurbaşkanlığı, https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/kenan_evren/ (31.1.2019).
- Kleßmann, Christoph, "Deutschland in den 50er Jahren -Aufbau eines sozialistischen Staates," Informationen zur Politischen Bildung, **Bpb**, Sayı: 256, 24 Aralık 2002, <http://www.bpb.de/izpb/10128/aufbau-eines-sozialistischen-staates?p=all> (26.9.2018).
- "Kohl et Mitterrand, une Amitié Politique qui a Façonné l'Histoire", **Le Parisien**, 16 Haziran 2017, <http://www.leparisien.fr/flash-actualite-monde/kohl-et-mitterrand-une-amitie-politique-qui-a-faconne-l-histoire-16-06-2017-7058880.php> (31.1.2019).
- "Konrad Adenauer", **KAS**, <https://www.konrad-adenauer.de/biographie/lebenslauf> (26.9.2018).
- Königseder, Angelika, Schulze, Birgit, "Türkische Minderheit in Deutschland," Informationen zur Politischen Bildung, **Bpb**, Sayı: 271, 3 Ocak 2006, <http://www.bpb.de/izpb/9698/tuerkische-minderheit-in-deutschland?p=all> (8.12. 2018).
- "Kuruluş ve Teşkilat Yapısı", **DİTİB**, <http://www.ditib.de/default1.php?id=5&sid=8&lang=en> (6.2.2019).
- "Kuruluş", **ATİB**, <https://www.atib.org/ueber-uns> (6.2.2019).
- Küsters, Hanns Jürgen, "Von der beschränkten zur vollen Souveranität Deutschlands," **Bpb**, 22 Nisan 2005, <http://www.bpb.de/apuz/29084/von-der-beschaenkten-zur-vollen-souveraenitaet-deutschlands?p=all> (2.1.2019).
- Küsters, Hanns Jürgen, "Hallstein Doktrin", **KAS**, <https://www.konrad-adenauer.de/stichworte/aussenpolitik/hallstein-doktrin> (29.11. 2018).
- Küsters, Hanns Jürgen, "Ära Adenauer 1949 – 1963", **KAS**, <https://www.konrad-adenauer.de/biographie/aera-adenauer-1949-1963> (26.9.2018).
- Küsters, Hanns Jürgen, Klegraf, Hans- Jürgen, Quadbeck, Ulrike, "Bundestagswahl 1949", **KAS**, <https://www.konrad-adenauer.de/stichworte/politische-parteien/bundes-tagswahl-1949> (29.8.2018).

- Küsters, Hanns Jürgen, Hospes, Ulrike, <https://www.kas.de/web/guest/geschichte-der-cdu/personen/biogramm-detail/content/helmut-kohl-v2> (17.5.2019).
- Lehmann, Hans Georg, "Datenbank Deutschland- Chronik, BRD: Sozialpolitische Reformen und soziale Marktwirtschaft," **Bpb**, 1 Haziran 2000, <http://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/deutschland-chronik/159040/ueber-die-chronik> (26.9.2018).
- "Lexikon SED", Brandenburgische Landeszentrale für politische Bildung, <https://www.politische-bildung-brandenburg.de/node/9859> (4.9.2018).
- "Leyendecker, Hans, Windfuhr, Volkhard, "Ich bin die erste aller Tauben", **Spiegel**, 25 Kasım 1996, <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-9122895.html> (2.3.2019).
- "Ludwig Erhard", Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/biography/Ludwig-Erhard> (30.8.2018).
- Luft, Stefan, "Die Anwerbung türkischer Arbeitnehmer und ihre Folgen," **Bpb**, 5 Ağustos 2014, <http://www.bpb.de/internationales/europa/tuerkei/184981/gastarbeit> (28.12.2018).
- Malycha, Andreas, "Geschichte der DDR- Der Ausbau des neuen Systems (1949- 1961)," **Bpb**, Sayı:312, 31 Ekim 2011, <https://www.bpb.de/izpb/48519/der-ausbau-des-neuen-systems-1949-bis-1961> (26.9.2018).
- "Mavi Kart (eski Pembe Kart) Uygulaması", T.C. Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/mavi-kart_esi-pem-be-kart-uygulamasi-tr.mfa (9.3.2019).
- "Merkel'in başını ağrıtan beş sorun", **Deutsche Welle**, 22 Şubat 2016, <https://www.dw.com/tr/merkelin-ba%C5%9F%C4%B1n%C4%B1-a%C4%9Fr%C4%B1tan-5-sorun/a-19065146-0> (14.2.2020).
- "Misafir İşçilikten Diasporaya: Almanya'ya Göçün 56. Yılı", **GAV**, 30 Ekim 2017, <http://gocvakfi.org/misafir-iscilik-ten-diasporaya-almanya-gocun-56-yili/> (8.12.2018).
- Mix, Andreas, " Kriegserklärung an die eigene Gesellschaft", **Zeit Online**, 12 Aralık 2011, <https://www.zeit.de/wissen/geschichte/2011-12/jahrestag-kriegsrecht-polen> (15.5.2019).
- "Moscheeverband DİTİB zieht İmame aus Deutschland ab", **Zeitonline**, 17 Şubat 2017, <https://www.zeit.de/politik/2017-02/tuerkei-ditib-moscheeverband-abzug-imame-diyanet-mehmet-goermez> (27.2.2019).

- “Müncħ, Ursula, “1990: Grundgesetz oder neue Verfassung,” **Bpb**, 1 Eylül 2008, <http://www.bpb.de/geschichte/deutsche-geschichte/grundgesetz-und-parlamentaris-cher-rat/38984/deutsche-einheit> (21.2.2019).
- “Neuer Kurs (DDR)”, **Wissen.de**, <https://www.wissen.de/lexikon/neuer-kurs-ddr> (13.9.2018).
- “Neuer Kurs”, **Jugendopposition**, <https://www.jugendopposition.de/lexikon/sachbegriffe/148587/neuer-kurs> (26.9.2018).
- OECD**, <https://stats.oecd.org/> (16.1.2019).
- “Opec ve Petrol Krizi”, **TÜİÇ Akademi**, 2 Şubat 2011, <http://www.tuicakademi.org/opec-ve-petrol-krizi/> (28.11.2018).
- Panagiotidis, Jannis, “Aussiedler,” Dossier Migration, **Bpb**, 15 Mayıs 2018, <http://www.bpb.de/gesellschaft/migration/dossiermigration/247811/aussiedler?p=all> (27.2.2018).
- Pfahl- Traughber, Amin, “Pegida – eine Protestbewegung zwischen Ängsten und Ressentiments,” **Bpb**, 2 Şubat 2015, <https://www.bpb.de/politik/extremismus/rechts-populismus/200901/pegida-eine-protestbewegung-zwischen-aengsten-und-ressentiments> (14.2.2020).
- “PKK gießt Öl ins Feuer”, **Focus Magazin Online**, 23 Mart 1994, https://www.focus.de/politik/deutschland/kurden-pkk-giesst-oel-ins-feuer_aid_146544.html (2.3.2019).
- “Political Philosophy: Realpolitik”, **Encyclopaedia Britannica**, <https://www.britannica.com/topic/realpolitik> (18.1.2019).
- Rath, Christian, “PKK’ler als Terroristen festgenommen”, **Die Tageszeitung Online**, 29 Temmuz 2011, <http://www.taz.de/!5115306/> (2.3.2019).
- “Regierungserklärung von Bundeskanzler Kohl in der 121. Sitzung des Deutschen Bundestages”, 13 Ekim 1982, **KAS**, https://www.helmut-kohl.de/index.php?menu_sel=17&menu_sel2=&menu_sel3=&menu_sel4=&msg=1934 (31.1.2019).
- “Reichs- und Staatsangehörigkeitsgesetz vom 22. Juli 1913”, **Dokumentarchiv.de**, 3 Mart 2004, <http://www.documentarchiv.de/ksr/1913/reichs-staatsangehoerigkeitsgesetz.html> (9.3.2019).
- “Rückkehrhilfegesetz”, **Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz**, https://www.gesetze-im-internet.de/r_ckhg_/BJNR113770983.html (31.1.2019).
- “Rüstung Furchtbar Präsent”, **Spiegel**, 11 Nisan 1994, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13683197.html> (25.6.2019).

- Sander, Wolfgang, Meschede, Andrea, v.d., "Geschichte der Ausländer in Deutschland (nach 1945)", **pbnetz**, Universität Münster, http://egora.uni-muenster.de/FmG/fremd_s02.shtml (5.1.2019).
- "SC- 59, 7 Ekim 2019, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Fırat'ın Doğusunda Tesis Edilecek Güvenli Bölgeye İlişkin Bazı Yabancı Yetkililerin Beyanı Hakkındaki Soruya Cevabı", **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, http://www.mfa.gov.tr/sc_59_firatin-dogusunda-tesis-edilecek-gu-venli-bolge-hk.tr.mfa (14.2.2020).
- Schildt, Axel, "Deutschland in den 50er Jahren- Gesellschaftliche Entwicklung," **Bpb**, Sayı:256, 23 Aralık 2002, <http://www.bpb.de/izpb/10124/gesellschaftliche-entwic-klung?p=all> (26.9.2018).
- Schildt, Axel, "Deutsche Teilung- Deutsche Einheit, Politische Entscheidungen und Einstellungen," **Bpb**, 23 Mart 2009, <http://www.bpb.de/geschichte/deutsche-einheit/deutsche-teilung-deutsche-einheit/43652/die-50er-jahre-entsche-idun-gen?p=all> (26.9.2018).
- Schindler, Frederick, " Allah führe unsere glorreiche Armee zum Sieg!", **Welt**, 14 Ekim 2019, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article201888152/Moscheen-fuer-Tuerkei-Allah-fuehre-unsere-Armee-zum-Sieg.html> (12. 2.2020).
- "Schröder: Der Doppel Paß ist nicht das Ziel der Reform", **Der Tagesspiegel**, 14 Ocak 1999, <https://www.tagesspiegel.de/politik/schroeder-der-doppel-pass-ist-nicht-das-ziel-der-reform/69244.html> (9.3.2019).
- Smale, Alison, " Comedian's Takedown of Turkish President Tests Free Speech in Germany", **New York Times**, 11 Nisan 2016, <https://www.nytimes.com/2016/04/12/world/europe/jan-bohmermann-erdogan-neo-magazin-royale.html> (12.2.2020).
- "Staatsangehörigkeitsgesetz", **Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat**, <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/verfassung/staatsangehoerigkeit/staatsangehoerigkeitsrecht/staatsangehoerigkeitsrecht-node.html> (9.3.2019).
- "Staatsbesuch in Deutschland Erdoğan und DİTİB: das passt", **Deutsche Welle**, 29 Eylül 2018, <https://www.dw.com/de/erdogan-und-ditib-das-passt/a-45593061> (27.2. 2019).
- Statistisches Bundesamt**, <https://www.destatis.de> (9.3.2019).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Avrupa Birliği'nin Tarihçesi", https://www.ab.gov.tr/_105.html (31.1.2019).

- “Teure Wünsche: Die Türken drängen in die EG – zum entsetzen der Bonner”, **Spiegel**, 30 Mart 1987, <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13523892.html> (3.2.2019).
- “Türk- Alman ilişkilerinin son iki yılı”, **Deutsche Welle**, 6 Ocak 2018, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrk-alman-ili%C5%9Fkilerinin-son-iki-y%C4%B1%C4%B1/a-42047023> (12.2.2020).
- “Türkiye-AB İlişkileri Kronolojisi”, T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 7 Ağustos 2017, <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=112> (3.2.2019).
- “Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi”, T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 6 Haziran 2017, <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=111> (3.2.2019).
- “Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler (1959-2017)”, T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Katılım Politikası Başkanlığı, https://ab.gov.tr/siteimages/2017_08/kronoloji (6.3.2019).
- “Türkei-Besuch Nicht Irgendwer”, **Spiegel**, 12 Mart 1984, <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13508444.html> (3.2.2019).
- Vardar, Nilay, “ 1 Mayıs Nasıl ve Neden Kana Bulandı?”, **Bianet Bağımsız İletişim Ağı**, 1 Mayıs 2013, <http://bianet.org/bianet/toplum/146248-1-mayis-1977-neden-ve-nasil-kana-bulandi> (28.11.2018).
- “Verfassungsbeschwerde gegen Verlust der deutschen Staatsangehörigkeit nach § 25 Staatsangehörigkeitsgesetz ohne Erfolg”, **Bundesverfassungsgericht**, Pressemitteilung Sayı: 2, 2007, <https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2007/bvg07-002.html> (9.3.2019).
- Wernicke, Christian, “ Ditib bewegt sich einen Schritt in Richtung Deutschland”, **Süddeutsche Zeitung**, 9 Ocak 2020, <https://www.sueddeutsche.de/politik/tuerkei-ditib-bewegt-sich-einen-schritt-in-richtung-deutschland-1.4750455> (12. 2.2020).
- “Vertrag vom 12. September 1990 über die Abschliessende Regelung in Bezug auf Deutschland (Zwei-plus- vier- Vertrag”, **Auswärtiges Amt**, <https://www.auswaertigesamt.de/de/aussen-politik/themen/internatrecht/-/240218> (2.1.2019).
- “Währungsreform 1948”, Deutsche Bundesbank Eurosystem, 20 Haziran 2008, <https://www.bundesbank.de/de/aufgaben/themen/waehrungsreform-1948-614040> (29.12.2018).
- “Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları”, T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi Sayfası, http://www.mfa.gov.tr/yurtdisin-da-yasayan-turkler_.tr.mfa (10.5.2018).

- “Zahlen und Fakten: Syrische Flüchtlinge”, **Mediendienst Integration**, <https://mediendienst-integration.de/migration/flucht-asyll/syrische-fluechtlinge.html> (13.2.2020).
- “Zeitstrahl 1950 1. Volkskammer”, **Zeitclicks**, <http://www.zeitclicks.de/top-menu/zeitstrahl/navigation/topnav/jahr/1950/1-volkskammerwahl/> (4.9.2018).
- “Zuwanderungsgesetz”, **Auswärtiges Amt**, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/einreiseundaufenthalt/zuwanderungsrecht-node?openAccordionId=item-214126-1-panel> (11.3.2019).

Diğer Kaynaklar:

- “10/24 sayılı Meclis Araştırma Önergesi”, **TBMM**, 6 Kasım 1996.
- “Antwort der Bundesregierung auf die kleine Anfrage des Abgeordneten Fischer (Frankfurt) und der Fraktion die Grünen”, **Deutscher Bundestag**, 10. Wahlperiode, Drucksache 10/2773, Drucksache 10/ 2343, Sachgebiet 210, 21 Ocak 1985.
- “Arbeiterpartei Kurdistan (PKK)”, **Bundesamt für Verfassungsschutz**, Köln, 2019.
- Akkaş, Hülya (2010) **Mediale Integration türkischer Migranten in Deutschland**, Yüksek Lisans Tezi (Tez Danışmanı: Jürgen Kühnel, Karin Schittenhelm), Leverkusen, (Universität Siegen, Kültür ve Medya Çalışmaları (Karşılaştırmalı Çalışmalar).
- Artan, Zeynep Selen (2009) **From Village Turks to Euro Turks: Turkish State’s Perceptions of Turkish Migrants in Europe**, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Kemal Kirişçi, Dilek Çınar), İstanbul, (Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı).
- Baran, Ebru (2013) **Almanya’da Yaşayan Türk Nüfusun Yaşadığı Mekân ile Etkileşimi: Berlin Kreuzberg Örneği**, Yüksek Lisans Tezi (Tez Danışmanı Mehmet Ali Yüzer), İstanbul (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Disiplinlerarası Anabilim Dalı Kentsel Tasarım Programı).
- Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963), **T.C. Başbakanlık DPT**.
- Bingün, Faruk Hakan (1990) **Nazi Almanyası’ndan Kaçarak Türkiye’ye Sığınan Alman Bilim Adamı ve Sanatçıları**, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Türkkaya Ataöv), Ankara, (Ankara

- Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı).
- Boz, Hüseyin (2007) **Etnik Girişimcilik: Almanya'da Faaliyet Gösteren Türk Kökenli Girişimciler Üzerine bir Araştırma**, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Ferda Erdem), Antalya, (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı).
- "Die Fethullah- Gülen- Bewegung in Deutschland" (2008) Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestages, **Deutscher Bundestag**" (Sayı: 72): 1-17.
- Dokuyan, Sabit (2009) **İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk-Alman İlişkileri ve bu sürece Milliyetçi- Turancı Görüşlerin Etkileri**, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Ayhan Öztürk), Kayseri, (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı).
- "Einzelfragen zur doppelten Staatsangehörigkeit" (2006) Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestages, **Deutscher Bundestag** (Sayı: 495): 1-7.
- Erdem, Gökhan (2002) **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Yönetimlerin Türk Dış Politikasına Etkileri**, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Mustafa Aydın), Ankara, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı).
- Fındıklı, Erhan Berat (1999) **XIX. Yüzyılda Almanya ve Almanya-Osmanlı İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi (Tez Danışmanı: Ümit Meriç Yazan), İstanbul, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü).
- "Kalifatstaat- Hilafet Devleti," (2016) **Verfassungsbericht des Landes Nordrhein- Westfalen**.
- Kandaz, Fatma (2006) **Avrupa Birliği Kapsamında Türkiye-Almanya İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi (Tez Danışmanı: Şener Akyol), İstanbul, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı).
- Karataş, Meral (2006) **Zwischen Anpassung und Widerstand- Bedingungenfaktoren für den Schulerfolg und intergenerative Transferbeziehungen türkischer Migranten in Berlin**, Doktora Tezi, (Tez Danışmanı: Hans Merckens, Babara Kellner- Heinkele), Berlin, (Freie Universität Berlin, Felsefe Enstitüsü, Felsefe Bölümü Anabilim Dalı).

- Kılıçaslan, Erhan (2006) **Almanya'daki Türklerin Türk-Alman İlişkileri Açısından Önemi ve Türk Nüfusunun Etkinliğinin Artırılmasına Yönelik Alınabilecek Tedbirler**, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: İsmail Bircan), Ankara, (Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı).
- Kılıçaslan, İdris (2015) **Cumhuriyet ve Tan Gazetelerine göre Türk-Alman İlişkileri: 1933-1945**, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Mustafa Ekincikli), Ankara, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı).
- Kömürücü, Elif (2011) **Almanya'da Yaşayan Türk Göçmenlerin Sosyo-Kültürel Sorunları: Bir Entegrasyon Çalışması**, Yüksek Lisans Tezi (Tez Danışmanı: Yasemin Özkan), Ankara (Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ev Ekonomisi Anabilim Dalı).
- Önem, Aysel (2013) **Germany's Main Political Parties' Stances Towards Turkey in the Context of EU Enlargement**, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Atilla Eralp), Ankara, (Ortaoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Çalışmaları Bölümü).
- Özgüldür, Yavuz (1991) **1923-1945 Dönemi Türk-Alman İlişkileri**, Doktora Tezi, (Tez Danışmanı: Oral Sander), Ankara, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı).
- "Regierungserklärung von Bundeskanzler Gerhard Schröder in der Sitzung des Deutschen Bundestages am 10. November 1998" (1998), **Bulletin Presse- und Informationsamt der Bundesregierung**, Bonn (Sayı: 74): 46-130.
- "Regierungserklärung von Bundeskanzler Gerhard Schröder zur aktuellen Lage im Kosovo vor dem Deutschen Bundestag am 15. April 1999" (1999), **Bulletin Presse und Informationsamt der Bundesregierung**, Bonn (Sayı: 16): 2620.
- Statistisches Jahrbuch 1980 für die Bundesrepublik Deutschland (1980) **Statistisches Bundesamt**, Wiesbaden.
- Statistisches Jahrbuch 1995 für die Bundesrepublik Deutschland (1995) **Statistisches Bundesamt**, Wiesbaden.
- Statistisches Jahrbuch 2002 für die Bundesrepublik Deutschland (2002) **Statistisches Bundesamt**, Wiesbaden.
- Suvağci, İlyas (2018) **Almanya'ya Göçün Almanya'daki Türk Yazarların Hikâyelerine Yansıması (1961-2001)**, Doktora Tezi, (Tez

- Danışmanı: Mustafa Uğurlu Arslan), Diyarbakır, (Dicle Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı).
- Şahin, Levent (2008) **Uluslararası İşgücü Akımlarının Ekonomik Etkileri: Türk İşgücü Göçü**, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Ali Şen), Malatya, (İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı).
- Tanverdi- Dernac, Nevvare İlke (2005) **Immigration Politics in Germany Civil Society and Problems on Immigrants** Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Nedret Kuran Burçoğlu), İstanbul, (Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı).
- White Paper 1994: White Paper of the Federal Republic of Germany and the Situation and Future of the Bundeswehr” (1994), Üçüncü Bölüm: Values and Interest, **The Federal Ministry of Defense**, Bonn.
- Yılmaz, Fatma (2008) **Avrupa Birliği’nde Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele**, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Mehmet Özcan), Ankara, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı).